

Önéletírás — irodalmi esemény

Szubjektív jegyzet egy szubjektív műfajú könyvről

Irodalmunk utóbbi évtizedét nem kis mértékben fémjelzi az emlékirat, az önéletírás. Fémjelzi, mennyiségben — és minőségben egyaránt. A sort immár több mint egy évtizede Lám Béla *A körön kívül* című, azóta több kiadást megért kiváló önéletrajzi regénye nyitotta meg, hogy utána Nagy István, Kacsó Sándor, Méliusz József, Veress Pál és Balogh Edgár életének a tanulságából ismerhessük meg jobban nemcsak magukat az itt felsorolt (bár a névsort tovább mondhatnám) szerzőket, de a történelemnek egy olyan szakaszát is, amelyet a fiatalok már csak tankönyvekből és emlékeztetésekből ismernek. És folytathatók a névsort — ha a magam részéről nem folytatom, nem egészen véletlenszerű, hiszen csak azokat a szerzőket említettem, akiknek az önéletírása lényegesen újat tudott mondani nekem mind-ahhoz viszonyítva, amit immár tudtam a korról vagy az íróról. Ezt a — beismerem, önkényes, szubjektív — névsort egészíteném ki most Bányai László *Kitárul a világ* című könyvével*.

Nagy jelentőségű, érdekes, remekül szerkesztett és megírt önéletírás első kötete Bányai László vallomása. Nem elírás: első kötetet mondtam, jöllehet a belső címlapon semmi sem jelzi, hogy valóban több kötetes mű első könyve volna, és az utolsó oldal végén sem áll az erre utaló „folyt. köv.” megjelölés. Halvány bizonyításul igazam mellett a szerző szavait idézem a kötet zárószóiraiból: „Írni szeretnék sok-sok jobbra törekvésről, személyiségek és emberek belém vésődött képeről. A forradalmi munka lendítő erejéről. És arról, hogyan oldódtak fel keserű sejtések, marcangoló feszültségek, s hogyan tisztult és gazdagodott bennünk egy magasabb rendű emberiség.” Részben ezért gondolom, hogy folytatni kívánja önéletírását, de főképpen azért, mert ebben a könyvében a szerző valóban csak azt oldja meg, amire az igen kifejező címben vállalkozik: emberi alakulásának csupán a kezdeteiről ír. Férfivá éréséről — kiváltképpen szellemi, világnézeti érésére gondolok — csak utalásokban kapunk tájékoztatást.

Föltétlenül írói alkotás a *Kitárul a világ*. Kifinomult intellektusra valló könyv. Írója nagyszerűen szerkeszt: visszaemlékezéseit naplórészletekkel szakítja meg, ezeket kommentálja néha, és közben vigyáz arra, hogy ne hivalkodjék tájékozottságával, sokirányú tudásával. Mindezt csak akkor csillantja meg, ha a kor vagy a lélek megértéséhez szükséges. Nagy gondot fordít arra, hogy az olvasó tökéletesen megértse alakulásának, hivatástudata kibontakozásának az állomásait. Ha szükséges, a hajszálygökerekig lemegy, anélkül hogy fölöslegesen részletezőnek, tudálékosan szőrszálhasogatónak bizonyulna. Nem sajnálja a szót — ha nem is fecserli —, a magyarázatot szűkebb szülőföldje leírásától, annak történelmi múltját is tömören, a leglényegesebb eseményekre és jelenségekre összpontosítva felvázolja, és ugyanezt teszi minden hellyel-tájjal, társadalmi környezettel, ahol gyermekfővel, majd ifjan is megfordul — mert a táj, a környezet döntő módon hatott egyénisége kialakulására. A Körösbányán született Bányai László nem véletlenül időz el Varga Katalin személyénél, hiszen Bányaiban már úgyszólván gyermekkorában meggyökerezett a hivatástudat: életét népe boldogulásának szentelni. Ezen belül elsőrendű feladatként ismeri fel, hogy mindent megtegyen az Erdélyben és a közös hazában élő nemzetiségek valós testvériségének a kialakítása érdekében a román nemzettel, a román néppel. Mert Bányai László már kis kamasz korától a közéleti pályára készült — a könyv tanúságtétele szerint. Újságírói főiskolára kívánkozott valahová „német- vagy angolországba”, majd pedig, amikor az alig 16-17 éves diák nyom-

* Bányai László: *Kitárul a világ*. Visszaemlékezések. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978.

tásban is viszontláthatta versét, végképp eldőltnek látszott elhivatottsága. Amilyen szép, mindkettejük számára élményt jelentő barátság alakult ki Bányai László és Dsida Jenő között — és ebben döntő része volt az „eszmebarikádokon” való találkozásuknak, közös eszményeiknek —, annyira tiszteletre méltó a fiatal diák bölcsesége, amellyel a verseit ért bírálatokat fogadja, sőt nemegyszer rá is lícitál azokra. Teszi pedig ezt — a könyvben ugyan nem mondja ki, nem fogalmazza meg így az okot, de aki hasonló élménnyel találkozott, az óhatatlanul erre a következtetésre jut: teszi első nagy olvasmányélményének, Szent Ágoston *Vallomásainak* a hatása alatt.

A fiatal Bányai László bevallottan felületes katolikus világnézetének Szent Ágoston könyve adott mélységet. A dogmákba merevedett, hús-vér köntösétől megfosztott, kérdés—felelet csontvázára csupasztatott tanítás ugyanis nem jelenthetett mélyreható szellemi élményt az érdeklődő, gondolkodni tudó és szerető kiskamasz, majd ifjúember számára. A megrázó élmény, édesapja korai, váratlan halála a hitben keresztette vele a megnyugvást, a vigaszt, ám a hit elmélyülését nem a katekizmus, hanem Szent Ágoston könyve hozta számára, ez határozta meg jó időre jelleme, egyénisége, gondolkodásmódja alakulását, a misztikum iránt különös hajlandóságot nem mutató fiatal lélek útját.

A hányatott gyermekek, a nyomasztó gondokkal terhelt utolsó középiskolás esztendő után — amelyeket már a költészet, az írás felé való tájékozódás határoz meg az említett világnézetű alapon — az egyetemi tanulmányok idején sem éri a könyv szerzőjét mintegy 21-22 éves koráig döntő szellemi ráhatás, amely világnézetű válságot idézett volna elő benne. Hogy a társadalmi jelenségek regisztrálásában, ezekkel kapcsolatos állásfoglalásában már diák korában a haladó szellemű megmozdulások felé vonzódott, hogy ezt a fajta vonzalmát és megismerésvágyát csak fokozták külföldi tanulmányútjai? Mindehhez már megvolt az indítás részint állandó szellemi szomszúságában, részint pedig családi környezetében. További barátságai, ismeretségei is ilyen irányban tágitották világképét, érdeklődési körét, anélkül hogy szöges ellentmondásba került volna világnézetével. Későbbi világnézetű válságának, majd átalakulásának nagy szellemi élmény kellett hogy alapot szolgáltasson. Dogmatikus gondolkodású vagy éppenséggel képmutató papok vagy hívők ugyanúgy nem rendíthették meg a hitében, mint ahogy a meggyőződéses marxista világnézete sem változhat meg attól, hogy dogmatikus gondolkodású ideológusokkal, akár erkölestelen pártfunkcionáriusokkal is találkozik. A kitérülő — a számára kitérülő világot az író ihletettséggel és a tudós ember mértéktartó pontosságával ábrázolni tudó Bányai Lászlótól ezért várjuk nagy érdeklődéssel önéletírásának további kötetét-köteteit. Nagyformátumú gondolkodó és íróember szellemi alakulásának leszünk tanúi. De nemcsak ezért várjuk a *Kitárul a világ* folytatását. Várjuk, mert emellett, hogy egy igen jelentős közéleti személyiségünknek az életútját ismeri meg belőle a romániai magyar olvasó, ez az életút egyben történelmünk része is: nemcsak az ő — önmagunk jobb megértéséhez is hozzásegít, mint ahogy hozzásegített ez az első kötet is.

Egy önéletírást azért méltatni, mert őszinte — annyira közhelyszámba menne, hogy már-már nevetséges. Gondoljunk az ellenkezőjére: mit mondanánk, ha nem tartanók annak? Az őszinteség ugyanúgy alapfeltétele az önvallomásnak, mint a mondatnak az állítmány. Sok esetben nem is az őszinteség hiányt rójuk fel az önéletírások szerzőinek, hanem a túlzottan szubjektív látásmódot. Ilyen vonatkozásban olvashattunk írói önvallomást, amelyből az derült ki, hogy lám-lám, annyi nehézség között milyen derék egy legény maradtam én, ha egyáltalán okulni akartok, rólam vegyetek példát emberségből, helytállásból és más dicséretes erényekből. Minden bizonnyal a *Kitárul a világban* is van szubjektív látás, hiszen ez elkerülhetetlen. Ha lenne elektronikus agy, amely az eseményeket és azok megítélését, az emberek értékelését az abszolút tárgyilagosság szintjén végezné el, minden bizonnyal Bányai László könyvében is kimutatna olyan kommentárokat, értékeléseket, amelyek az abszolút tárgyilagosság szempontjából vitathatók lennének. A mi, emberi mércénk szerint azonban aligha vádolhatjuk torzító szubjektivitással a *Kitárul a világ* íróját. Ha világnézetében el is fordult első nagy olvasmányélményének eszmei, ismeretelméleti beállítottságától — szigorú önvizsgálatában és ebből fakadó, egyáltalán nem hatásvadászó, mindenfajta hivalkodástól mentes őszinteségében hűség maradt hozzá.

Fodor Sándor

Szólni — „vershullás idején“

1. Emlék jelen időben

A jelen a cselekvés ideje. Legfőképpen.

Kiindulópontként fogadjuk el az emlékezés tényét, és állapítsuk meg, hogy költőnk — Adonyi Nagy Mária — jelenlevő. Távollévő akkor lenne, ha a múltban vagy a jövőben „időzne“ (Sören Kierkegaard: *Vagy-vagy*. Budapest, 1978. 248.). De íme a költő, kinek emlékei is jelen idejűek!

Sőt tudjuk azt is, hogy van egy olyan tempus, amely múlt időben van jelen, és egy másik tempus, amely jövő időben van jelen. Következésképpen nem igaz amaz állítás, miszerint az individuum a múltban vagy a jövőben távollévő lenne (i.h.). Az individuum *emlékezésben* (múlt) vagy *reményben* (jövő) is jelenlevő lehet!

Az értelmező számára ezek után már csak Adonyi Nagy Mária verskötetete címének* első tagja (emlék) jelent problémát: vajon nem arra utal, hogy a cselekvés nem-jelenvaló a jelen időben?

Annak érzékeltetésére pedig, hogy milyen természetűek a költő emlékei, magyarázat helyett álljon itt néhány igei szerkezet a címadó költeményből — válogatásunk teljesen önkényes —, azok, amelyek a költői énnel kapcsolatosak. Hiszen az ige az a szófaj, amely a cselekvő személy és a világ kölcsönös viszonyát, egymáshatását kifejezi (jelöli). A költői beszéd alább felsorolandó igei, igei szerkezetei mint cselekvésjelölők félreérthetetlenül utalnak költő és világ viszonyának milyenségére:

- állok (mindenkitől elmaradva)
- lépek (azzal, ki rámtapos)
- csavargok (örizetlen, mint a sár)
- úszom (napok tömör vizében)
- vonzolólok
- fennakadtam
- leterit (valami kóbor villámú éj)
- ölelnek (keresztre feszített kévek)
- csókolnak (kisebzett virágok)
- szakadnak (bennünk gyökerek)
- rámkönyököl (a szél is)

2. A jelenlét, mindenekelőtt, tudatos cselekvést feltételez, *cselekvő* individualitást követel. Költőnk — jelenlevő. Erről akkor győződhetünk meg, ha időszemléletének módjára is futó pillantást vetünk. A költő nemcsak a különböző élettényeket látja (és láttatja) a maguk egymásutániségében, tehát az elmúlás függvényében, de az időt mint olyant is ezzel az előfeltevéssel idézi meg: „Lehet a holnapokra / már csak én emlékszem“. (Emlékezzünk Ady „futok a Holnap elébe“ magatartására!) Vagyis a jelen és a jövő is eleve emlékként tételeződik e szemlélet alapján. (Elmúlásra ítéltetik?) Ennek tudása fokozott felelősséget ró a költőre a lehetőségek keresésében: „a határokon mindig / éppen egy picit túlgondolni / ami egy picit innen él“. Látható, hogy a jövőre utalás könnyed, tehát hamis gesztusa elutasíttatik. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy a „jövőre orientáltságot“ (Heller Ágnes) teljesen mellőzi a költő. „Az emberek [...] arra ügyelnek — írja Heller Ágnes —, ami lesz vagy ami lehet“, hiszen a „jelenben élés [...] mindig tételez egy bizonyos jövőre irányítotttságot is.“ (*A reneszánsz ember*. Budapest, 1971. 154.)

Egy „valamikor teljes pillanat“ megidézéséért szabadon „utazik“ az időben: „Vissza valahová / a sohasem járta sohasem látottba [...] tisztán gyűlölet nélkül egy választott időben“. A választás mindig a *van* és a *lehet* dialektikáját kell hogy kövesse. Ez pedig cselekvéshordozó. „De lehet-e felejteni a lehetőséget“ — kérdi a költő, másutt pedig e szuggesztív képpel sugallja a gondolatot: „pocsolyában topog gyönyörű lehetőség“.

3. Az időt intenzíven (át)élő költő — „pecsétet üt rám minden pillanat“ — föltétlenül szembekerül a „elintézetlen idő“ nyugtalanító-fájó tényével is. Kihívása elől nem menekül. „Kimondom — megölöm titkaim“ — olvassuk Király Lászlónál. Adonyi sem tesz másként a múlt tényeivel: „gyűlnek a bennünk végképp temethetetlenek / kiáltók megnevezhetetlenek / a megvadítottak a megfélemlítettek / kon-

* Adonyi Nagy Mária: Emlék jelen időben. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978.

dulásonként lép arcunkra a múlt". A történelem nem pusztá tárgya e verseknek; a költőt a történelmi folyamat érdekli, a jelenhez és jövőhöz való elszakíthatatlan viszonyában. A történelem jelenhez kapcsolódó szálait keresi, vagy aztán felmutathassa azokat. Eppen ezért bizonyos történelmi lehetőségek fájdalmas, tragikus „befejezettsége” ismételten felsajdul a költőben. A *Befejezések* sorozat (?) darabjainak problematikájára gondolok — a kötetben hármat olvashatunk —, amelyek az 1514-es és az 1944-es évszámhoz, illetve egy kultúrtörténeti tényhez (alexandriai könyvtár) kötődnek. A „magas német ég” alatt, Dachauban például így medítál a költő: „2000 év előtt nem / feszítettek meg semmilyen / Krisztust — édesem / téged szegeznek napjában / kétezerszer az utálatához”. Ime, teljes közvetlenségben a múlt a jelennel; történelmi tények és események „szerepeltetése” az ún. „keretszemélyiség” (Egyed Péter) helyett.

Időszemlélete így egy korszerű történelemszemléletet is magában hord, amiből következik, hogy a múlt „emlékei” is a jelen idő szerves, nyugtalanító tényeként konstituálódnak verseiben.

4. *Ó már nem én
a szék az asztal
küzd itt a
lebírhatalannal*

Egyedül van a költő (a kérdéseivel) — de nem elszigetelten, hiszen műve felteveli a befogadót is. Egyedül van ama szűk „laboratóriumban”, amelybe azonban az Univerzum fér bele. Igyen tehát ez a világ legnagyobb laboratóriuma — ahová belépni egyedül csak a költőnek lehet. A megismerő tevékenység pedig itt teljes lényét igénybe veszi (Ioan Alexandru). A kutatás-keresés örömeiről és gyötrelmeiről énekel: „Hajnalok húrján daloló / kövek karjába ringató / [...] / csillag-örvénybe keverő / jaj önmagamig kergető”.

A fel-felbukkanó kétely nyilván nem ad nyugalmat: „Szó kell nap kell — hát van-e még?” Esetleg egy sóhajt szabadít fel: „Ha mindig hinni tudnánk / hogy értelme lehet... / ha minden jajt megszegnénk / mint a kenyeret...” De ez már a közönség gondolatát jelzi.

5. „Felszámolom fölösleges közérzeteimet. Azt tartom meg, ami valamennyiünkben világol.” Ezért hitelesek a közérzetei, bonyolult meghatározottságú képződmények. Ezért válhatik hamissá szimplifikáló értelmezésük. Idézünk néhány képet, kiszakítva a verségszövegből. (Mindenik kapcsán külön irodalomtörténeti kitérőt lehetne tenni.)

— „A kinyílt ég magában lapoz / pottyannak eleven csillagok / nyüzsögnek mint a falánk lepkék / megzizegtet a védtelenség”

— „félelem üz egybe mókust és vadkant”

— „Szarvasaim hova kerget / fényes fekete erdőmből a rémület”

— „jégtől jégig megsajdul a bokrok magánya”

Van köztük, látható, úgymond kozmikus vétetésű és idilli egyaránt, de mindenik mai — és a mienk. — Mintha bennünk is „világolnának”!

Ezért is találhat vigaszra a költő még a *Monológ* című költemény gondolatsora után is. „Minden kérdés — még a kétségbeesett is — egyben vigasz, feloldozás” — írja Adonyi másutt. „Eljön az ideje az időnek / s csak ülünk így / magunkra csukott téllal a mindenségben / várunk biztosan csendülő dallamot / elfeketedett karú napok évszakok”.

6. A költő tudja, hogy a (gyermek)kor megmagyarázhatatlan vágyódásai, sajjásai, reményei és szorongásai „nem múlnak el, amíg ki nem mondjuk őket”; tudja, hogy „a kimondatlan szó belenő a száj üregébe”. Következésképpen a beszédet kell hogy válassza. Esetleg a dadogást! A nyelv lehetővé teszi a választást a jelek között, ezek pedig lehetővé teszik — mondja Merleau-Ponty —, hogy kifejtsük és elrendezzük a jelentések világát.

De mi történik akkor, amikor a szóba vetett hit csorbát szenved, amikor konstatáltatik, hogy „megférgeedett gyümölcs a szó”? (Király László másképp fogalmaz: „A nyelvbe bezártak. / Távozás nincs. / Úgy tűnt: nagy mező. / De: ketrec. Bilincs.” Csak mellékesen: érdemes itt a gondolat nyelvi megformálására, a feltagoltságra és a rím természetére is figyelni.)

Tulajdonképpen ekkor születik (?) a költő: „Sóhajok pányvái oldódnak fesszednek: / innen már csak egy lépést kell tenned...” (A cselekvés — mozzanat itt is, bizonyítandó a jelenlétet.) „Mi a költő? Szerencsétlen ember, aki mély kinokat rejt szívében, de ajkai úgy vannak formálva, hogy miközben sóhajok és kiáltások hagyják el, mindez úgy hangzik, *mintha* szép muzsika lenne.” (Kierkegaard i. m. 29. — Kiemelés tőlem. B. J. — Nem definíció gyanánt idéztem a nagy „formabontó” mű eme gondolatát, csupán a hasonlat képi erejéért.)

Szólni „vershullás idején”, számolva a kegyetlen ténnyel, hogy ti. „a csönd konok magvai hullnak” — ez a költő feladata. A „mintha”-beszéd tökéletes kiművelése.

Ui. „Meg kell tanulnia a versnek könyvben [...] gondolkodni” — írta néhány évvel ezelőtt egyik kiváló költőnk, arra utalva, hogy a (mai) versnek rendkívül nagy szüksége van a verseskönyv „védelmére”.

Szaporodnak verseskönyveink: *Tű foka, Sétalovaglás, Szombat. A bűvár hazamegy, Sárgaréz évszakok, Kilátótorony és környéke, A parton lovashajnal, Emlék jelen időben.*

Borcsa János

A nyelvi szépség matematikája

Tanulmánykötet ismertetése az a ma-tól adódó alkalom, amelynek keretében áttekinthető a szerző életműve. Ha pedig olyan szakember munkásságáról van szó, mint a Solomon Marcusé, akinek munkái egybekapcsolódnak a tudományág fejlődésével, az olvasó sokkal szélesebb kitekintést kaphat. A kötet* szerkesztője, Máté Jakab, Marcus munkásságának csomópontjaira exponál, ám a csomópontokat összekötve a matematikai nyelvészet mai kérdésköre tárul elénk. Jól megválasztott gondolatmenetet követve, a nyelvről való matematikai gondolkodást, a címbe is belefoglalt *nyelvi szépség matematikáját* emeli ki a válogatás szempontjának.

A matematikai nyelvészet közel harmincéves múltra tekint vissza, de még ma is csak szűk körben ismert tudományág. Ma is sokan idegenkedve fogadják a nyelvészetnek (humán tudománynak) a matematikával (reál tudománnyal) való társítását. Az igazság kedvéért be kell vallani, hogy inkább a nyelvészek tartózkodnak, mint a matematikusok. A kételkedők legtöbbször hangoztatott kérdése az, hogy miért éppen a matematika hatol be a humán tudományok területére, holott ez a legelvontabb tantárgy. Az elvontsága azonban abban áll, hogy a legtöbb logikai lépést és a legmagasabb fokú általánosítást alkalmazza, és a legszigorúbb követelményeket állítja a gondolkodással szembe. Éppen ebben az axiomatikus szigorúságban rejlik a matematika sikere, ezért hatol/hatolhat be a zene, az esztétika, az irodalomelmélet, a stilsztika, a nyelvészet felségvizei is. Az esztétikai szépet, a művészi kifejezés szépségét semmi sem egészíti ki jobban, mint a gondolkodás szépsége. A fantázia a művészi szép megalkotójának a kiváltsága, az elemző szakember feladata pedig az, hogy a szépről helyes és igaz, ma-

tematikai tisztaságú gondolatokat „alkosson” meg a tudatában. Végső soron éppen az ellenőrizhető, szigorú következetesség az, amit a leíró típusú kutatók visszautasítanak. Akik azonban a tudományosságot úgy értik, hogy azon belül összefüggéseket, törvényszerűségeket, tendenciákat kell keresni és feltárni, azok nem idegenkednek attól, hogy elismerjék: a matematika éppen módszerei miatt lehet vezértudománya a humanioráknak is.

A nyelvészet és a matematika „szembenállása” csak első pillantásra tűnik ténylegesen annak. A nyelvészet a maga módján mindig modellált, ha nem is nevezte így azt a tevékenységet, amelynek során elsősorban jelentésbeli és logikai érvek alapján kategóriákat állapított meg, olyan grammatikai osztályokat alakított ki, amelyek ugyanazon szabályok alapján működtek. A „nyelvi szép logikája” a Port Royal-i grammatikusoktól a generatív nyelvészetig és a napjainkban bontakozó analitikus nyelvészetig e tudomány történetében mindenütt jelen van. A modern matematika s a vele kapcsolatos kibernetika és információelmélet forradalmasítja a logikát, az összefüggések és a trendvonalak tanulmányozásának újabb, nagyobb fokú általánosítást engedélyez, ugyanakkor szigorú pontossággal (elektronikus agyakkal) ellenőrizhető lehetőségei teremtdtek meg. A matematikai logika következetes alkalmazása már önmagában is a nyelvészet „matematizálását” vonja maga után.

A nyelvészeti-matematikai-matematikai logikai gondolkodásnak izgalmas és szép útjáról számol be olvasóinak Solomon Marcus is. A Bukaresti Egyetem matematikaprofesszora akkor kapcsolódott be a matematikai nyelvészeti kutatásokba, amikor éppen csak felvázolták a tudományág körvonalait. Így az érdeklődő, aki kézbe veszi az 1977-ben megjelent, nagyközönségnek szánt gyűjteményes kötetet, tulajdonképpen a matema-

* Solomon Marcus: *A nyelvi szépség matematikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

tikai nyelvészet problematikájával ismerkedhet meg, pontosabban azzal, hogy mi Solomon Marcus véleménye a tudományág bizonyos kérdéseiről. Alkotó szakember mindig a maga gondolataihoz „igazítja” a tudományágát: az új eredményeket behelyezi a saját rendszerébe, ahol más az elképzelése, igazít a maga gondolatmenete szerint, és ezzel a kérdést máris új megvilágításba helyezte, beszámol tudományos gondolkodása alakulásáról. Solomon Marcust minden foglalkoztatja, ahova a matematikai nyelvészet módszereivel eljuthat: a stilisztika és az általános szemiotika, a folklór és az antropológia. Ezek a szakterületeken több

új módszert vezetett be, amelyekkel a román kutatás kereteit tágította. A szaktudomány elméletének továbbfejlesztése természetesen Marcus professzort is foglalkoztatja. Úgy látja, hogy a zátonyra futott generatív grammatika szintetikus modelljeinek helyébe az algebrai nyelvészet analitikus modelljei fognak lépni.

A kötetbe foglalt tanulmányok híven tükrözik Marcus sokirányú érdeklődését, és egyúttal igazolják a korigényt is, amelynek szellemében a korszerű szakműveltség nem ismerethalmaz, hanem élő egység. Ehhez az egységes szemlélethez szolgáltató átfogó keretet a kötetet szerkesztő Máté Jakab színvonalas előszava.

Murvai Olga

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

ANISZI KÁLMÁN: A FILOZÓFIA MŰHELYÉBEN

Tájékoztató és meggondoloztató könyvet juttatott el a Kriterion kiadó a hazai, közelebről a kolozsvári filozófusok és szociológusok munkássága iránt érdeklődő olvasók kezébe. Tizenhat egyetemi, főiskolai tanár és kutató válaszol a kötetet összeállító, ugyancsak főiskolán működő kolléga kérdéseire, s feleleteik tizenhat alkotóműhelybe engednek bepillantást. Többben az interjúalanyok közül azokról a célokról és eszményekről vallanak, amelyek őket búvárkodásaikban, gondolataik megfogalmazásában vezérik. Témák, módszertanok nagy változatossága tárul elénk a szakosodásnak vagy az egyéni hajlamoknak megfelelően, az összkép pedig egy biztatóan fejlődő, a magyar és a román gondolkodók, kutatók együttműködése nyomán gazdagodó tevékenységet mutat be.

A gyűjtemény, amely egyébként az *igényes interjú*nak mint műfajnak a lehetőségeit, időtálló jellegét is bizonyítja, ígéretes tendenciáról, számottevő eredményekről tudósít. Ezek az eredmények máris fontos helyet biztosítanak művelődésünkben a filozófiának, általában a társadalomkutatásnak, s ez annál is inkább figyelemre méltó, hisz köztudott, hogy Erdély földje a múltban nem bizonyult különösen termékenynek az ilyen természetű alkotómunka számára.

A jelzett tematikai-módszertani változatosság ellenére a kötetben összegyűjtött beszélgetéseket határozott eszmei-erkölcsi törekvés: „az emberi viszonylatok további humanizálása szükségességének gondolata” hatja át. A kérdéseket jól átgondolt koncepció jegyében megfogalmazó Aniszi Kálmán bevezetőjében a következőket írja: „A megváltozott történelmi körülmények közt és új lehetőségek mellett felrendült, majd érdemivé előlépett ideológiai, elméleti tevékenységen belül nálunk is kialakult bizonyos munkamegosztás. Mindez indokoltá tette, hogy költők, írók, kritikusok vallomástétele után filozófusainkat, ideológusainkat is szóra bírjuk, műhelygondjainkról faggassuk, hogy gondolataikat, gondjainkat — közös gondjainkat! — az olvasóközönség elé vigyük. Tesszük ezt abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a bölcsélet — teljességényéből fakadóan — minden kor szellemi kvintesszenciája, és a filozofálás a mindenkori ember nélkülözhetetlen szellemi szükséglete. Hosszú és zaklatott történetében az ember talán sohasem érezte annyira szükségét a teljességnek, mint manapság, a szétdarabolódott és elgépiesedő világ egyre kérlelhettebb szorításában. Úgy tűnik, hogy az igaz filozófia hatékony ellenszere lehet a személyiségkorvasztó jelenségeknek. Ezért előítéletek nélkül közeledtünk az emberhez, az ember gondolatköréhez. Ennek a feltétlen bizalomnak a jegyében készült el tehát ez a beszélgetéssorozat is.” (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.)

G. E.

LATINOVITS ZOLTÁN: VERSET MONDOK

A *Ködszurkáló* után egy újabb Latinovits-kötet. Surányi Ibolya állította össze (és látta el bevezető tanulmánnyal, a munkatárs személyes vallomásával) a zseniális előadóművész nyilatkozataiból, önálló estjének (*Az izgága Jézusok*) dokumentumai-ból s a kötetcímet adó töredékből. Ez utóbbiból Latinovits könyvet készült írni, amely azonban már nem készülhetett el. De így is, a *Verset mondok*: művészeti, irodalmi, helyenként költői remeklés. „Aki verset mond, annak költővé kell növekednie, azzá kell lennie, hogy eljátszhassa a költő szerepét, elmondhassa a verset. Eleinte segít a fiatalság, a frissesség, a rügyfakasztó ambíció, de miként már a virágból gyümölcs, a mag terebélyes fává terpeszkedik: annál nehezebb a gyökérig menni.“

Ezt az ars poeticát Latinovitsnak nemcsak a színpadon, illetve pódiumon, de — íróként is sikerült érvényesítenie. Halála után fedezték fel, hogy nemcsak színész-ként, emberként volt rendkívüli, nemcsak a versmondásban teremtett új korszakot, hanem a magyar költői prózának is mestere volt. Ime:

„Ha magam voltam versekkel egymagamban, vagy ha valaki átélten elmondta, hirtelen röszelággal felsisteregve kiemeltek depresszióimból, védelmezőn kedvesek és hősök voltak, puha falsarkokat emeltek körém az elviselhetetlen tolongásban; vonaton, télen, mikor a jégvirágos ablak elzárja a távoli, messze vidéket;

voltak, amelyek kihonból hazavarázsoltak, valóságuk rímein hazaröpülhettem a Balaton partjára nyári este;

voltak, amelyek szomorú albréleteim falát szétfeszítették, beutazhattam általuk a világot, múltakat, tengert és égboltot; [...]

voltak igazságomban erősítők, hogy mégis érdemes, »mert az nem lehet«, voltak hitetők, hogy nem vagyok egyedül, tartozom valakihez, valakikhez, tartozom valakiknek valamivel, kitaszítottak magányomból, egy nagyobb közösségbe lökdöstek, minden emberek közé, kilöktek a világba és az agórán erős voltam és bátor, és győztes, mint ritka álmokban; voltak kegyesek, megbocsátók, alázatosak és szerények; voltak titkosan gyógyítók, ápoltak, ha beteg voltam, felemeltek, ha elestem és néha, néha mikor rajtam volt a Fény,

röpülni is tudtam általuk.“

Latinovits a maga titkait vallatja, vallomása azonban egyúttal közösségi hitvallás is. Az individualistának bélyegzett újra igazolja, hogy minden energiájával a közösséghez akart tartozni, őt akarta — és tudta szolgálni. Az értekező próza fokozatosan versbe megy át, ahogy a műhelykérdések létkérdéssé válnak:

„A »jellel jelölt« magyar költőket próbálok versen érni. Általuk alakultam, életeikhez igazodom, ők a földből táplálkoznak, mely szülőházajuk volt, logikusan én is ehhez a földhöz ízesülök hajszálgökyereimmel is.

A költő keresztként hordozza a közösségi kifejezés kényszerét. Korának es közösségének gondolathordozója, indulatébresztője, ostorozója, érzelemládája. A poétaéletű ember valami titkos úton, múltakból font, elhaltak energiájából-szótt radarhálólával képes ráérezni a jövőre is és erről elsöprő energiával közöl híradást. Vajon honnan ez az energia? [...]

A múltat ülteti lázas szemébe és kezében a jövőt morzsolgatja. Többfelé él, többfelé figyel, kikeletre, fagra is. Élőre is, halottra is.

Ritka kőcsagfajta: olyan rebbenő, mint az égi pacsirta, olyan hegyentúlról szerkesztett, mint a rózsá-flamingó, olyan vājárkodó, mint a földtúró vakond. Lehet, hogy a művész az idő-pelenkázta gyermek? Lehet, hogy VAN és NINCS között biztos hajósunk a poéta? A fogantatott gyermek? Valamely izgága Jézus? Hitem szerint az, nyilván hajtja őt valami, az örökkévalóság retúrjegyével utazót, hogy szőljön, toporzékoljon, és tanítson, hogy közvetítsen.

Csak kompol Ég és Föld között föl s alá, föl s alá. Van benne valami a föld állandó változó zamatából, a fák imbolygó titkaiból, az állat szimatoló ösztönéből, az Égbolt könyörtelen statikájából és a vizek imát mormoló zúgásából.“

És ugyanakkor e nagy romantikus, a pódiumnak ez az igazi költője kitűnő analitikusnak is mutatkozik, amikor leírja egy-egy versmondását megelőző és követő gondolatait, amikor — diplomás mérnökhöz illő pontossággal — megfejtje a vers vagy éppen egy lírai életmű szerkezetét (például: Balassi, Petőfi). Az Ady-elemzésből csupán az életrajzi adatok összefoglalása maradt fenn, „A kézirat további része elveszett“, jelzi a szerkesztő. De él Latinovits Adyja, a verslemezen. És él Latinovits hangja bennünk, akik közvetlen közelből vagy a technika jóvoltából hallhattuk, hallhatjuk őt. (*Népművelési Propaganda Iroda. Budapest, 1978.*)

K. L.